Jan Myrdal: Begravningstal till Gun Kessle

Talare
Jan Myrdal
Skriftställare

Datum
15 november 2007

Gun Kessle är död. Men här i kistan framför mig ligger inte Gun Kessle. Här ligger ett lik; en död människokropp som en gång tillhört Gun Kessle. Det är viktigt att säga detta just vid denna kista. Ty Gun hymlade aldrig sentimentalt med döden så som nu mediagängse är. Till en del hörde detta hennes bakgrund till. Gudstroende var hon inte men kulturellt satt Laestadius, Olaus Petri och Luther henne i bakhuvudet. Om detta var hon medveten och det möjliggjorde för henne att resa, leva och verka i andra kulturer. Hennes helt osentimentala dödsmedvetande var sedan format av hennes erfarenheter. Under tio år på sanatorier såg hon dem dö kring sig; vänner och väninnor, den första kärleken såväl som de avgörande livslärarna.

Bristen på sentimentalitet upphäver inte sorg. Sorg är dock inte mycket att prata om då den är lika ohjälplig som verklig. När femtioett år av livet hällts ut då återstår blott en stor tomhet med lite livsgrums i botten. Gun och jag levde och arbetade samman i ett ständigt samtal. Det har nu upphört. Visst kan jag tala med barn och barnbarn, med vänner och kamrater men det är inte detsamma, rapporten är bruten, livssamtalet har upphört.

Sådana änklingar i åttioårsåldern som jag brukar därför snabbt ta slut. De smäller av, självdör eller tar klivet ur. Jag förstår dem. Funnes inte det trots allt ännu förblivande gemensamma, det Brecht kallade ”die dritte Sache”, den tredje saken; insikten och därmed uppgiften och arbetet, då funnes heller för mig inget skäl att fortsätta. Då vore det bara att lämna in.

I vår kultur är vi fostrade att tro på ett bestående, att något icke dör. Är vi inte religiöst troende har vi dock i skolan fått läsa i Havamal:

Fä dör,
fränder dör,
även själv skiljes du hädan,

men ett vet jag,
som aldrig dör,
domen över död man.

Men det är blott dikt. Det vet vi innerst inne. Därför kan vi på svenska också till skillnad från i de flesta andra språk böja död. Död, dödare, dödast. Minnen urholkas. När vi som ännu minns själva är döda och borta finns dock under en tid – mer eller mindre lång – kvar såväl samhälleliga dokument och protokoll som det i Gun Kessles liv avgörande; det hon ville och det hon skapade, hennes bilder och ord, hennes verk. Fast den av oss som läser biografier vet att eftervärldsintresset med åren alltmer förvrider och förvanskar sådana minnesrester.

Dock också de kommer att spolas bort i tidens ström som allt annat mänskligt. Även de i sin tid märkligaste gärningar blir till slut borta i tidens virvlar. Vilket namn bar mästaren till fångstristningarna i Stornorrfors vid Umeälven?

Jag säger detta då Gun inte skulle ha velat att jag vid hennes kista skulle talat mörkt och högstämt om sådant som inte dör. Gun och jag diskuterade detta redan för mer än femtio år sedan när vi börjat vara samman på allvar och upptäckte att vi var för sig läst och tagit åt oss Lajos Zilahys kortnovell ”När dog János Kovács?” i ”All världens berättare” våren 1946. Den var oss sannare än Havamal.

Men liksom hon som person ännu är så levande i vårt minne är Gun Kessle genom sin gärning och sitt konstnärliga verk av objektiv betydelse i denna vår begränsade tid. Jag tar därför upp något ur hennes liv. Sådant jag tror har varit bestämmande. Sluten var hon inte men till hennes personlighet hörde att hon varken ställde eller var beredd att svara på personliga frågor. ”Man skall inte krafsa i varandra”, som hon sade. Dock det sista året arbetade hon med sina minnen. Jag bidrog med att redigera utskrifter som hon rättade allteftersom. Arbetet var inte färdigt när hon dog. För det känner jag skuld. Hade jag inte om kvällarna ofta suttit vid datorn med annat hade hon hunnit mer.

Gunborg Isaksson var tornedaling och föddes i Haparanda 15 juni 1926. Hon växte upp som tvåspråkig men gjordes svenskspråkig i skolan. (”Men allt det roliga fanns på finska.”) Modern var ensamstående. Arbetade som barnmorska och på kontor. En vecka innan Gun dog sade hon till mig när vi arbetade med

memoarerna:

– Vem min far var vet jag inte. När jag sista gången talade med den nu döde morbror Robert frågade jag honom om det. Då sade han bara att den jag trodde var det inte. Inte heller var det min gudfar. Sedan slog han bort det. Det är inget att tala om, sade han. Vi frågar ju inte i min släkt.

Modern var omsvärmad. Hennes stora kärlek hade dock avrättats av de segrande slaktarna i den ohyggliga vita terrorn efter inbördeskriget. Gun mindes från barndomen hur modern gömde illegala röda finländare. Både sådana som flydde undan Lappo och sådana som skulle återvända och arbeta politiskt i Finland. Någon gång hade Gun själv som barn också varit med om att hjälpa en hotad släkting över till Sverige genom att se till att gränsvakterna såg åt andra hållet.

– Men det var sådant man aldrig skulle fråga om. De stora talade om det ibland när de trodde man inte hörde.

Morfadern var laestadian. Han satt till bords. De övriga stod. Utom Gun som sade honom att hon också ville sitta då han satt. Det gav han henne tillåtelse till. Sedan satt de två och de andra stod. Hon ansåg sig ha haft en lycklig barndom i en kvinnodominerad släkt uppåt Tornedalen. En stor roll spelade hennes gudfar – som inte var hennes far – som förbluffades över att hon lärde sig läsa i Haparandabladet på egen hand innan hon började skolan som hon sedan tyckte mycket om.

När hon skulle bli fjorton dog hennes mor. Som föräldralös togs hon till Stockholm där hon blev omhändertagen av mostrar och deras män och av en lärare blev hon smittad med tuberkulos samman med sexton andra elever. Sedan tillbringade hon nästan tio år ut och in på olika sanatorier.

Att som ung tonåring ligga på allmän sal med sju andra kvinnor vilka inte hade annat att göra än tala under det några dog och några skrevs ut för att sedan återkomma gav, som hon sade, en bredare livskunskap än någon terapeut kunde nå fram till. Om detta och om villkoren för dåtidens lungsotare har hon skrivit liksom om vad det betydde för henne att det var på Söderby hon från början togs om hand av Charlie Norman och kom in i kretsen kring Arne ”Skepparn” Skeppström. Han, den tidigt döde ordkonstnär som inspirerat såväl Pär Rådström som Lars Forssell. Det var nog då hon började kallas Pinochio. Av

vännernas barn omvandlades detta till Pinnen.

Något som hon menade borde klargöras för de yngre som inte visste hur det var på fyrtiotalet är varför hon hette Kessle. När hon var tjugo hade hon vägrat bli sjukpensionär då hon inte ville bli beroende. Men hon hade inte hemortsrätt i Stockholm. Det var då en avgörande fråga. När hon från Söderby tagits till konvalescenthem och Stockholm hotade henne med deportation till Norrbotten ingick hon ett resonemangsäktenskap med en hjälpsam och vänlig kamrat med hemortsrätt i Stockholm. Då hon inte ville byta namn från Isaksson till ett annat sonnamn valde hon åt honom namnet Kessle vilket hon senare även efter skilsmässan behöll som konstnärsnamn.

Mot slutet av fyrtiotalet kom hon till Österåsen. Där hade överläkare Helge Dahlstedt skapat en miljö som möjliggjorde för många att inte bara överleva utan att utveckla sina konstnärliga och litterära anlag. Gun Kessle hade innan sjukdomen hoppats kunna bli handarbetslärarinna och få arbeta vid vävstol. Det blev omöjligt med sjukdomen. Nu var hon omgiven av konstnärer som Stig Åkervall och den unge Torsten Renqvist och började måla. Sedan fortsatte hon på målarskola i Sverige och England och så småningom på Kungliga konsthögskolan i Stockholm, ”Mejan”.

Under sanatorieåren och utbildningstiden tog hon varken pension eller de bidrag hon kunde få. Hon fick en hundralapp då och då av mostrarna men annars försörjde hon sig på olika påhugg. Var på Sonora som telefonist ett halvår 1943 när hon var ute från sanatoriet. Arbetade sedan som lottförsäljerska på Drottninggatan. Sysslade med att sy och reparera kläder. När vi kom ihop stickade hon manströjor åt en affär. Hon ville alltid klara sig själv. Det hade hon med från barndomen. 1953 hade hon fått sitt första genombrott med en utställning på Galleri Aesthetica där hon sålde nästan allt hon hängt upp. Naivist kallades hon då. Det var rätt men fel. Hon hade livet ut en klarögd blick för människor. Därtill en ofta märklig fantasi. Men någon naivitet, en barnslig enfald, rörde det sig inte om. Hon var misstänksam mot de olika konstnärliga skolorna:

– De ser ju inte som de målar!

Konstintresserad var hon. Långt förbi det gängse och en gedigen konstnärsutbildning hade hon; kroki, anatomi, perspektivlära, materialkunskap.

När vi efter att ha träffats 1941 och varit på Berlinfestivalen 1951 och känt varandra i konstnärskretsarna i början på 50-talet och sedan på allvar kom samman 1956 stod hon i början på en typisk svensk konstnärskarriär. En lovande en med utställningar, kritik, stipendier, uppdrag. Nå, hon fick såväl det som en rätt bred publik senare under livet. Men den gängse svenska karriärtrappan hade hon hoppat av 1957. Philip von Schantz var kurskamrat och god vän. Han lånade Guns lägenhet på Vulcanusgatan när hans hustru väntade barn och vi var i Spanien våren 1957. När Gun sedan på vintern berättade för honom att hon och jag skulle till Asien talade han med henne.

– Du gör fel. Du har haft dina första ordentliga utställningar och du har fått god kritik. Om du nu reser bort på lång tid från Sverige då förlorar du dina möjligheter.

Men Gun reste. Det var inte för min skull. Hon hade alltid velat resa. Sant är att hon förlorade sin ordinarie köplats i svenska konstkarriären under de fem år vi då reste i Asien. Men hon ångrade aldrig detta. Hon hade fått se och göra så mycket. Och det var också med sina bilder; teckningar, grafik, gouacher, fotografier hon möjliggjorde dessa fem år av arbete och resor.

Philip von Schantz menade väl med sitt råd. Han uppskattade Gun. Senare på sextiotalet när han hade makt och inflytande var det han som såg till att Konstakademien finansierade Guns arbete i Frankrike och Norge med att dokumentera romansk konst.

Gun var grafiker när hon började arbeta med fotografi. En annan grafisk konstart. På ett sätt var det av en slump. Hon hade i Spanien fått en gammal kamera av en kamrat på Mejan, en skulptör på väg till Nordafrika. Hon tog bilder av kvinnor i potatisskörden. Hon lämnade in denna sin första rulle till fotohandlaren i Nerja. När hon kom tillbaka två dagar därefter hade han förstorat bilderna och satt upp dem i skyltfönstret. Så fortsatte hon.

Som fotograf var hon densamma som den hon var som grafiker och målare. Samma människosyn. Men nu därtill med möjlighet att dokumentera något av den konst hon fascinerades av. I arbetet med romansk kyrkoskulptur och buddhistisk grottskulptur kom hon i konflikt med stora delar av fotografskråret.

Hon ansåg att respekten för stenmästarna och de gamla skulptörerna krävde att

verken fotografiskt borde återges i den av dem avsedda blickvinkeln och i det ljus de var skapade för. Detta kan synas elementärt och hon kunde hänvisat till vad Osvald Sirén skrivit om just detta men det uppskattades inte.

Hela tiden vi var samman och genomförde långa strapatsrika resor och hon ständigt arbetade var hon vad som i dagligt tal kallas invalid med blott lite över 30 procent i andningsförmåga. Men hon hade lärt sig leva på marginalen och ville inte låta andra märka hur det var.

Hon levde på sin järnvilja. Hon var mycket sjuk när hon som femtonåring togs in på sjukhuset. När man så gett upp hoppet och lade henne på isoleringsrum kom prästen från hennes konfirmation i Västerledskyrkan den våren för att bereda femtonåringen på döden. Hon blev då så fruktansvärt arg att hon försökte kasta ut honom ur rummet. Personalen fann henne på golvet. Så övervanns den akuta krisen.

Hon levde genom åren på denna viljestyrka. 1976 arbetade hon i Kina med att dokumentera livet på Stallarnas gata i Gula teglets kvarter i Chengdu (se ”Vardagskina” Gidlunds, 1978) och skulptur i buddhistiska grottempel i Gansu (se ”Bortom bergen”, Norstedts 1983). I 18 år hade hon väntat på det tillståndet från de kinesiska myndigheterna. Arbetet i grottorna var påfrestande och redan i Dunhuang blev hon sjuk. Men ingenting fick sägas. När hon sedan med stora svårigheter tagit sig till grottorna högt uppe i Maichshan var hon mycket dålig. Men hon låtsades inte om det och förbjöd mig att berätta det.

– Har jag väntat i arton år måste jag göra färdigt arbetet.

När hennes arbete var färdigt var hon så dålig att hon inte längre kunde hålla det hemligt för våra kinesiska vänner. De kallade på läkare som omedelbart tog in henne på sanatorium. Detta räddade livet på henne. Men när hon kom ut efter ett halvår hade den starka medicinering som räddat livet på henne gett henne hörselskada.

Den grundhållning hon redovisade i sitt arbete var att hon inte kunde se större skillnad på kvinnorna i Liu Lin och kvinnorna i barndomens pörten i Tornedalen. Detta styrde också hennes politiska syn. Partimänniska var hon aldrig. Men hon arbetade i olika organisationer. Fackliga och politiska. När det blev nödvändigt tog hon också sitt ansvar som styrelseledamot och ordförande.

Som sådan var hon känd för hårda nypor när det behövdes.

Hon arbetade in i det sista. I juli satte hon upp den stora utställningen ”Afghanistan i mitt hjärta” i Karlshamn; i Örebro stod hon 8 september upp och höll invigningstalet till sin fotoutställning ”anSIKTE”.

Jag är inte den ende för vilken livet blivit mycket tomt nu när hon dött.

Källa
Hämtat från aftonbladet.se (2025-09-12)

Taggar
Författare, Hyllningstal

URI
https://www.svenskatal.se/tale/jan-myrdal-begravningstal-till-gun-kessle